

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Пивоваренко Олена Андріївна

УДК – 94 (477.5) “16/17”

Розвиток винокуріння та шинкування
на Лівобережній Україні
у другій половині XVII–XVIII ст.

спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії Росії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
Мордвінцев В'ячеслав Михайлович,
завідувач кафедри історії Росії
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,

Офіційні опоненти: Доктор історичних наук, професор
Борисенко Володимир Йосипович, завідувач кафедри історії України Інституту історичної освіти
національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

кандидат історичних наук
Кісіль Іван Миколайович, головний спеціаліст організаційно-аналітичного відділу Державного
комітету архівів України

Провідна установа Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України

Захист відбудеться 15 жовтня 2007 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д
26.001.20 в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул.
Володимирська, 60, ауд. 349).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету імені
Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 12 вересня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

О.Г.Сокірко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Структура дисертації зумовлена завданням і метою дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків (загальний обсяг роботи 179 с.) списку використаних джерел та літератури (48 с. 473 позиції) та додатків (18 с. 12 позицій).

Актуальність дослідження. Соціально-економічні відносини в суспільстві є одним з найпотужніших факторів, що визначають розвиток держави. Виробництво горілки (винокуріння) та її роздрібний продаж (шинкування) мали більш ніж значущий вплив не тільки на економіку Гетьманщини, а й на всі сторони життя тогочасного суспільства. Особливі правила щодо діяльності цих помислів, які сформувалися після Національно-визвольної війни 1648-1657 рр., значно відрізнялися від діючих на інших прилеглих територіях. Це було обумовлено тим, що свобода винокуріння була надана всьому населенню, що сприяло активному розвитку останнього. В наслідок цього, винокуріння та шинкування опосередковано впливали на соціальний та політичний розвиток суспільства, позначаючись на майновому стані всіх верств населення, стаючи об'єктом регулювання з боку держави – гетьманського та царського урядів. Характерно, що останній планомірно проводив політику контролю саме над виробництвом та продажем горілки, зважаючи на інтереси державної монополії.

Поширення винокуріння та шинкування було спричинене тим, що вони були джерелом стабільних прибутків, як для окремих власників так і держави загалом. Цей фактор вплинув на їх розвиток та розповсюдження, що, серед іншого, мало й негативні суспільно-етичні та екологічні наслідки. Варто зазначити, що не зважаючи на все це, винокуріння та шинкування під цим кутом зору ще не були предметом поглибленого вивчення у вітчизняній історіографії.

Поряд з науковою актуальністю теми не можна не вказати на її вагоме прикладне значення, зокрема зв'язок із культурою виробництва та споживання алкоголю, його впливу на сферу повсякденного життя, що складає невід'ємну частину традиційної культури загалом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась, як частина планової наукової теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка "Історія формування і розвитку Української держави" (Державний реєстраційний номер 01БФ046-01).

Об'єктом дослідження є винокурний та шинкарський промисли в системі соціально-економічних відносин Лівобережної України–Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст.

Предметом дослідження є специфіка розвитку і діяльності винокурного виробництва, функціонування шинкарського промислу в Лівобережній Україні другої половини XVII – XVIII ст., регулятивні заходи центральної і місцевої влади щодо них.

Метою дисертаційного дослідження є аналіз впливу економічних, політичних та соціальних чинників на розвиток винокуріння та шинкування, з'ясування специфіки функціонування цих промислів на території Лівобережної України протягом визначеного періоду.

У відповідності з поставленою метою у роботі виділено наступні наукові **завдання**:

- визначити рівень наукового вивчення проблеми, виявити концептуальні основи дореволюційної, радянської та сучасної історіографії щодо обраної проблеми; проаналізувати ступінь репрезентативності й характер джерельної бази дослідження;
- встановити основні етапи політики царського та гетьманського урядів стосовно винокуріння та шинкування та причини її зміни;
- з'ясувати роль та місце цих промислів у соціально-економічній структурі Лівобережної України у зазначений період;
- простежити роль винокуріння та шинкування у прибутках окремих власників і держави;
- визначити сировинну базу, напрями розвитку та ступінь прибутковості винокуріння;
- дослідити інфраструктуру та функціонування шинків, різної форми власності та кабаків;
- показати рівень конкурентної боротьби у шинкуванні;
- розкрити вплив цих промислів на формування ринку праці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XVII – XVIII ст. Нижня хронологічна межа дослідження пов'язана з утворенням Української козацької держави, відколи

для винокуріння та шинкування почали формуватися нові умови розвитку, відмінні від попередніх. Верхня межа обумовлена остаточною втратою регіональних особливостей у функціонуванні цих промислів та встановленням жорсткого контролю над ними з боку російського уряду.

Територіальні межі дослідження визначаються кордонами Лівобережної Гетьманщини, яка від другої половини XVII ст. перебувала у залежності від Московської держави (з 1721 р. – Російської імперії).

Методологічною основою дослідження є принципи історизму, об'єктивності й системності дослідження, а також загальнонаукові методи пошуку, аналізу та синтезу матеріалу. При дослідженні конкретно-історичного матеріалу використано наукові методи: проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний та метод статистичного обстеження показників соціально-економічного розвитку, низку спеціальних міждисциплінарних методик.

Наукова новизна дисертації визначається постановкою проблеми, яка до цього часу не була об'єктом спеціального дослідження. На основі значного джерельного матеріалу, раніше не залученого до наукового обігу, проаналізовано роль винокуріння та шинкування в соціально-економічному житті Гетьманщини, розглянуто їх еволюцію протягом досліджуваного періоду. Спеціальну увагу в дисертації приділено утворенню та функціонуванню царських кабаків на території Лівобережної України.

Вперше винокуріння та шинкування досліджено як основне джерело надходження грошових коштів бюджету Гетьманщини. Проаналізовано економічний та соціальний фактори розвитку цих промислів у Лівобережній Україні, заходи гетьманської та російської влади щодо них.

В результаті дослідження виявлено масштаби, причини та наслідки розповсюдження винокуріння та шинкування. В дисертації, на основі нововиявлених джерел, виділено та обґрунтовано основні етапи в розвитку цих промислів. Проведено детальний аналіз регулятивної політики держави щодо цих промислів, розглянуто прикладні аспекти теми, що не знайшли висвітлення в історіографії.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її основні положення, результати та висновки можуть бути використані при підготовці спеціальних та узагальнюючих праць з соціально-економічної та культурної історії України, права та етнографії, нормативних та спеціальних курсів для студентів вузів, в роботі науково-дослідних установ, музеїв.

Наукова апробація дисертаційного дослідження здійснювалася в формі доповідей на засіданнях кафедри історії Росії Київського національного університету ім. Т.Шевченка, наукових міжнародних та регіональних конференцій: “Україна і світ: історія, сьогодення, майбутнє” (Київ, 2003); “Розвиток науки в університеті за 170 років очима молодих вчених та студентів” (Київ, 2004); “Православ'я, наука, суспільство: питання взаємодії” (Київ, 2006). Основні положення дисертації викладено в 3 статтях опублікованих у фахових виданнях, які входять до переліку ВАК України.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ “**Стан наукового вивчення та джерельна база дослідження**” складається з двох підрозділів і присвячений аналізу історіографії теми та характеристиці джерел.

У підрозділі 1.1 “*Історіографія проблеми*” здійснено аналіз історіографічних здобутків. За хронологічною ознакою і тематичними напрямками в історіографії проблеми умовно виділено кілька груп. До першої віднесено праці вчених кінця XIX – початку XX ст. Вперше питання щодо винокуріння та шинкування були висвітлені у роботах О.Лазаревського. Не зупиняючись на детальному дослідженні цих промислів, він зробив першу спробу окреслити ті проблеми, що в подальшому привернули увагу дослідників (прибутковість винокуріння та шинкування, участь у них різних станів, конкурентна боротьба, відкупна система та ін.)¹. На зацікавленість прибутками

¹ Лазаревський А. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. – Т. 2: Полк Нежинский. – К., 1893; Т. 3: Полк Прилуцкий. – К., 1902; Его же. Украинские исторические мелочи. Ч.1. – К., 1901; Его же. Исторические очерки Полтавской Лубенщины XVII–XVIII вв. // ЧИОНЛ. – 1896. – Кн. 11. – Отд. II. – С. 34–203; Его же. Очерки, заметки и документы по истории Малороссии. – К., 1898.

від цих промислів царського уряду звернув увагу І.Джиджора², більш детально цей аспект дослідив В.Барвінський³. Питання щодо привілеїв на винокуріння та шинкування було поставлено в роботах О.Сфименко та І.Теличенка⁴. На виняткову важливість горілчаних промислів для Києва, та цілий комплекс проблем навколо них звернули увагу О.Андрієвський та Н.Молчановський⁵. Однак, треба зауважити, що зупиняючись на окремих питаннях щодо винокуріння та шинкування історики цього періоду не зосереджувалися на вивченні цих промислів безпосередньо, часто лише обмежуючись введенням до наукового обігу нових документів.

Певний прорив у дослідженнях винокуріння та шинкування намітився у 20–30-х рр. ХХ ст., що було пов'язано із загальним пожвавленням інтересу до вивчення історії Гетьманщини. У цей період виникло чимало наукових центрів, представники яких предметно досліджували проблеми соціально-економічної історії, як-от: С.Шамрай, який довів, що протистояння різних соціальних груп довкола винокуріння та шинкування було притаманне більшості тогочасних міст⁶. У цьому ж напрямі провадили свої дослідження і М.Ткаченко, О.Грушевська⁷. Вперше питання щодо посилення, або послаблення фіскального тиску на промисли і їх зв'язок із проведенням військових кампаній поставив П.Нечипоренко⁸. Питання особистих інтересів російських та українських високопосадовців у сфері шинкування були у центрі уваги В.Щербини⁹. В.Романовський та М.Василенко визначили прибутки від оподаткування винокуріння та шинкування в контексті формування державного бюджету¹⁰.

² Джиджора І. Нові причинки до історії відносин російського правительства до України в 1720-х і 1730-х рр. // ЗНТШ. – 1904. – Т. 61. – С. 28–30; Його ж. Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730 рр. // ЗНТШ. – Т. 103. – 1911. – С. 63.

³ Барвинский В.А. Заметки по истории финансового управления в Гетманщине. – Харьков, 1914.

⁴ Ефименко А. Малорусское дворянство и его судьба. (Исторический очерк). Отдельный оттиск из журнала “Вестник Европы”. 1891; Теличенко И.В. Сословные нужды и желания малороссиян в эпоху Екатерининской комиссии. – К., 1891.

⁵ Андрієвський А. Войтовство Івана Сычевского в Києве 1754–1766. – К., 1891; Его же. Последние киевские сотники. – К., 1896; Его же. Об учреждении в г. Киеве запасного хлебного магазина (1754–1756гг.) // КС. – 1891. – № 8. – С. 304–314; Его же. Вздорожание хлеба в Киеве в 1765 году // КС. – 1891. – № 10–12. – С. 474–476; Его же. Об отношении между мещанами и казаками в г. Киеве в XVIII ст. // ЧИОНЛ. – Кн. 2. – Отд. 1. – С. 274; Молчановский Н. Бюджеты г. Киева в середине XVIII с. // КС. – 1898. – № 1. – С. 64–83; Его же. Выборы в киевские войты Григория Пивоварова. Жалование киевских войтов // КС. – 1897. – № 2. – С. 35–39 та ін.

⁶ Шамрай С. До історії Баришполя у XVIII в. // Збірник історико-філолог. відділу. – К.: УАН 1927, – № 46. – С. 93–120; Його ж. Місто Васильків (IX–XVIII вв.) – К.: ВУАН, 1929; Його ж. Боротьба козаків Київської сотні з київськими монастирями та магістратом в XVII–XVIII в. // Україна. – 1930. – Січень–лютий. – С. 32–63.

⁷ Ткаченко М. М.Остер в XVII–XVIII ст. за Румянцівською ревізією та іншими матеріалами. – К., 1925; Грушевська О.О. Київські суперечки з приводу шинкування // ЗУНТК. – К.: ВУАН, 1928. – Т. 27. – С. 61–66.

⁸ Нечипоренко П. До характеристики податкової політики уряду Єлисавети // Науковий збірник за рік 1927. ЗНТК. – Т. 26. – К., 1927. – С. 44–49.

⁹ Щербина В. Киевские воеводы, генералы и генерал-губернаторы от 1654 по 1775 г. // ЧИОНЛ. – 1892. – Кн. VI. – С. 123–148; Його ж. Два київські генерал-губернатори першої половини XVIII віку (кн. Д.М.Голіцин та М.І.Леонтьєв) // Науковий збірник за 1924: ЗНТК. – Т. 19. – К., 1925. – С. 79–87 та ін.

¹⁰ Василенко Н.П. Протоколы Верховного тайного совета как материал для истории Малороссии XVIII в. // ЧИОНЛ. – 1896. – Кн. 2. – Отд. 1. – С. 17–21; Романовський В.О. До історії бюджетового права Гетьманщини за Кирилла Розумовського // Ювілейний збірник на пошану Д.Багалія. – К., 1927. – С. 779–785 та ін.

Перша спроба комплексно, на основі опублікованих матеріалів, дослідити історію винокуріння та шинкування в Гетьманщині належить М.Слабченку¹¹. Не зважаючи на певні недоліки автору вдалося зробити ряд узагальнюючих висновків, а саме: ряд винокурень за масштабами виробництва могли вважатися мануфактурами, а винокуріння загалом на кінець XVIII ст. мало всі ознаки промислового виробництва, що винокуріння та шинкування розглядалися як розмінна монета в політичних змаганнях не лише на теренах Лівобережної України, а й на міждержавному рівні. Саме цьому досліднику належить пріоритет у постановці проблеми знищення для потреб винокуріння лісів.

Вперше в історіографії до вивчення винокуріння та шинкування горілкою, як до окремої наукової проблеми звернувся М.Тищенко. Вчений запропонував розглядати ці промисли, у взаємозв'язку, як невід'ємні частини одного економічного процесу, та, ні в якому разі, не об'єднувати їх в одне. Дослідник детально зупинявся на законодавчому регулюванні функціонування винокуріння та шинкування, багато уваги приділив питанням “аренди”, конкурентної боротьби, вказав на очевидний зв'язок розвитку гуральництва з неврожаями. Також вперше ним поставлено проблему діяльності на території Гетьманщини “царських кабаків”¹².

П.Федоренко зосередив увагу на монастирському винокурінні та шинкуванні. На основі архівних матеріалів науковець відтворив специфіку діяльності цих промислів у монастирському господарстві¹³.

Політичні репресії 30-х рр. XX ст. та введення жорсткої цензури унеможливлювали дослідження у царині української історії. Все це безпосередньо відбилося на розробці нашої проблеми у 40-60-х рр. XX ст. Хоча наявні, у цей період, роботи тільки побіжно торкаються нашої теми, вони містять ряд цікавих спостережень. Так В.Романовський визначив причини, що гальмували зміни в оподаткуванні цих промислів¹⁴. О.Нестеренко звернув увагу на прибутки від винокуріння та шинкування як один з вагомих чинників первісного накопичення капіталу¹⁵. І.Гуржій в цей же період провів аналіз продуктивних сил у винокурінні наприкінці XVIII ст., звернув увагу, що саме у винокурінні поміщики, як ні в якій іншій галузі виробництва, не втратили своїх позицій перед наступом купецького капіталу¹⁶.

Відновлення інтересу до дослідження винокуріння та шинкування відбулося в 70-х рр. XX ст. коли було започатковано цілий напрямок вивчення різних галузей промисловості України. З'явився ряд досліджень з цієї тематики. Зокрема, О.Пономарьов довів, що у винокурінні у другій половині XVIII ст. йшов інтенсивний процес переростання дрібного товарного виробництва у велике й утворення мануфактур¹⁷, цих же поглядів дотримувався і О.Путро¹⁸. О.Сидоренко звернула увагу на те, що

¹¹ Слабченко Н. Организация хозяйства Украины от Хмельницыны до мировой войны. – Т.2. Судьбы фабрики и промышленности в Гетманщине в XVII–XVIII стол. – Одесса 1922.

¹² Тищенко М. Гуральне право та право шинкувати горілкою в Лівобережній Україні до кінця XVIII в. – К.: УАН, 1927; Його ж. Боротьба київських козаків з магістратом за право шинкувати горілкою – К.: УАН, 1926; Його ж. Фонди установ Київщини XVIII віку. // Центральний архів стародавніх актів у Києві / За ред. Романовського В.О. – К., 1929. – С. 190–192.

¹³ Федоренко П. З історії монастирського господарства на Лівобережжі XVII–XVIII вв. Господарство Петропавлівського монастиря біля Глухова. – К.: УАН, 1927.

¹⁴ Романовский В.А. Развитие городов Левобережной Украины после воссоединения с Россией (во второй половине XVII века). // Воссоединение Украины с Россией. 1654–1954: Сб.ст. – М., 1954. – С. 408–420; Его же. Феодално–крепостнические отношения и классовая борьба на Левобережной Украине в конце XVII начале XVIII в. // Полтава. К 250-летию Полтавского сражения Сб. ст. – М., 1959. – С. 286–307.

¹⁵ Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні. – Ч. 1. Ремесло і мануфактура. – К., 1959.

¹⁶ Гуржій І.О. Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) – К., 1958.

¹⁷ Пономарьов О.М. Розвиток капіталістичних відносин у промисловості України. XVIII ст. – Львів, 1971.

горілчані промисли впливали на виникнення та застосування різних мір об'єму, саме вони визначали їх еволюцію¹⁹, В.Борисенко вказав на широку підприємницьку діяльність різних станів у цих промислах та активну конкурентну боротьбу²⁰, він вперше звернув увагу на те, що деякі винокурні ще у другій половині XVII ст. належали до початкових форм мануфактури²¹. В.Мордвінцев визначив, що прибутки від винокуріння та шинкування були основою фінансової могутності монастирів²².

У 90-х рр. з'явилася низка робіт з новими підходами у вивченні економіки Гетьманщини²³. В працях цього періоду багато уваги приділено винокурінню та шинкуванню в Гетьманщині, однак спеціальних досліджень, що стосувалися б безпосередньо цієї проблеми так і не проводилось.

Свій внесок у вивчення винокуріння та шинкування в Гетьманщині зробили і російські вчені. Першою примітною роботою стала праця І.Прижова, що містить відомості про діяльність кабаків на території Лівобережної України²⁴. Варті уваги і дослідження другої пол. XX ст.²⁵ Цікава робота В.Похльобкіна, не зважаючи на деяку тенденційність, подає багато маловідомого матеріалу, що корисний для глибшого розуміння відмінностей між російською “водкой” та українською горілкою²⁶.

Проаналізувавши ступінь наукової розробки обраної теми, слід зазначити, що вченими піднімалися питання стосовно винокуріння та шинкування в другій половині XVII–XVIII ст. в Лівобережній Україні. Однак ця проблема не тільки не досліджувалась комплексно, але важко навіть окреслити окремі проблеми, які були б повністю висвітлені у наукових дослідженнях.

У підрозділі 1.2 “Джерельна база дослідження” проаналізовано та систематизовано значний масив документів та матеріалів, який поділено на групи за походженням, інформативними можливостями, ступенем об'єктивності та місцем зберігання.

¹⁸ Путро А.И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века. – К., 1988.

¹⁹ Сидоренко Е.Ф. Историческая метрология Левобережной Украины XVIII в – К., 1975.

²⁰ Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – К., 1986; Його ж. Перші елементи буржуазії на Лівобережній Україні в другій половині XVII ст. // Феодалізм на Україні: Збірн. наук. праць. – К., 1990.

²¹ Борисенко В.И. Пути эволюции феодализма на Левобережной Украине во второй половине XVII в. / Социально-экономические проблемы / Автореф. д-ра ист.наук. – К., 1990.

²² Мордвинцев В.М. Торгово-промышленное предпринимательство монастырей Левобережной Украины в XVIII в. – К., 1988.

²³ Горобець В.М. Малоросійська колегія та фінансова реформа на Україні-Гетьманщині (1722–1727) // Середньовічна Україна: Збірка наукових праць. – Вип. 1. – К., 1994; Його ж. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки Петра I. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. Мельник Л.Г. Гетьманщина першої чверті XVIII ст. – К., 1997; Мордвинцев В.М. Феодальна вотчина на Левобережной Украине в XVIII в. (Смеловское владение Киево-Печерской лавры – К., 1990; Его же. Сельское хозяйство в монастырских вотчинах Левобережной Украины в XVIII в. – К., 1998; Его же. Государственные налоги и повинности монастырских крестьян Левобережной Украины в 18 веке. – К., 1998; Савчук Б. Корчма: Алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. – Івано-Франківськ, 2001.

²⁴ Пръжов И.Г. История кабаков в России в связи с историей русского народа. – Казань, 1915.

²⁵ Кафенгауз Б.Б. Экономические связи Украины и России в конце XVII – начале XVIII столетия // Воссоединение Украины с Россией: Сб. статей. – М., 1954. – С. 434–436; Софроненко К.А. Малороссийский приказ Русского государства второй половины XVII и начала XVIII века. – М., 1960; Троицкий С.М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII веке. – М., 1966; Круглова Т.А. Экономическая структура городских хозяйств Левобережной Украины в XVIII в. – М., 1989 та ін.

²⁶ Похлбкин В.В. История водки. – Новосибирск, 1994.

Більшу частину джерел дослідження складають неопубліковані матеріали, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві. Документи, використані нами, що стосуються винокуріння і шинкування зберігаються у 10 архівних фондах.

У фонді Генеральної військової канцелярії (Ф. 51) містяться гетьманські універсали та інші законодавчі акти, що регулюють діяльність цих промислів. Документи саме цього фонду проливають світло на козацьке винокуріння та шинкування. Значно доповнюють ці матеріали документи, що зберігаються у фондах сотенних канцелярій (Ф. 63, Ф. 64), та у фонді Генеральної скарбової канцелярії (Ф. 52).

Важко переоцінити значення архівалій фонду Києво-Печерської лаври (Ф.128). Він найбільший у порівнянні не тільки з фондами інших монастирів, а й вирізняється масштабністю і з-поміж інших фондів. Завдяки тому, що колективний власник, яким була лавра, змушений був постійно вести статистично-облікову документацію своєї економічної діяльності, ми маємо змогу відтворити основні ланки монастирського винокуріння та шинкування. Постійні контакти адміністрації лаври з вотчинною, сотенною, міською адміністраціями проливають світло на розвиток і функціонування цих промислів в контексті загального соціально-економічного розвитку Лівобережної України цього періоду.

Документи, що стосуються діяльності в Лівобережній Україні державних кабаків, містяться у фонді Київської губернської канцелярії (Ф. 59). Завдяки повноті та добрій збереженості фонду ми мали можливість дослідити діяльність кабаків на території Лівобережної України протягом всього XVIII ст. Дуже важливим є масив документів цього фонду, що стосуються монастирського, козацького та магістратського шинкування, оскільки саме з цими факторами горілчаного ринку стикалися інтереси “казенних” кабаків.

Серед опублікованих джерел, в першу чергу, треба виділити “Полное собрание законов Российской империи” (1-е видання – 1830 р.), в якому, за нашими підрахунками, опубліковано більше 150 різних спеціальних правових актів, що стосувались винокуріння та шинкування в Гетьманщині, та більше 80 указів, що регулювали діяльність кабаків, котрі діяли на території Лівобережної України. Такі збірки документів як “Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России”, “Акты, относящиеся к истории Западной России” дають можливість вивчити розпорядження гетьманської та старшинської влади стосовно винокуріння та шинкування в другій половині XVII ст. Значно доповнюють їх корпусні публікації гетьманських універсалів, здійснені в наш час.

Матеріали, що характеризують принципи державної політики, суспільні відносини, господарську діяльність та побут в Гетьманщині опубліковано в часописах “Киевская старина”, “Чтения в историческом обществе Нестора-летописца”, “Сборнике императорского русского исторического общества” та в публікаціях топографічних описів, ревізій, магістратських, ратушних книгах і мемуарній літературі. Аналіз усіх матеріалів здійснено за видовим джерелознавчим принципом.

Огляд джерельної бази засвідчує її достатню репрезентативність для відтворення цілісної картини функціонування та розвитку винокуріння та шинкування в означений період.

Розділ другий **“Основні етапи розвитку винокуріння та шинкування у другій пол. XVII–XVIII ст. та їх законодавче регулювання”**. Складається з чотирьох підрозділів, у яких, за проблемно-хронологічним методом проаналізовано формування основних засад функціонування винокуріння та шинкування, регулятивні заходи держави щодо них.

У підрозділі 2.1. *“Формування нових правових засад та регулятивна політика російського уряду щодо винокуріння та шинкування”*, проаналізовані основні законодавчі акти, що визначили принципові засади діяльності винокуріння та шинкування у середині XVII ст. Після Національно-визвольної війни 1648-1657 рр. відбулась зміна власників земель. Доведено, що зосередження земель у руках певних категорій населення, було пов’язано, значною мірою з їх намаганням мати безпосередній доступ до сировинних ресурсів для винокуріння. Тривала боротьба між різними станами за преференції у цих промислах. Першість тут тримали козаки, однак і в середині цього стану існувало протистояння між рядовими козаками та старшинською верхівкою. Велике зацікавлення мала у розвитку цих промислів і Росія, оскільки самостійно не могла забезпечити свої потреби у алкоголі. Росіяни активно закуповували горілку у лівобережних полках. Однак, за умов існування у Росії державної монополії на продаж алкогольних напоїв, царський уряд

вживав рішучих дій для обмеження доступу нелегальної української горілки на територію Центральної Росії. Ці заходи не обмежувались тільки міждержавними домовленостями з цього приводу. Було введено додаткові митниці, посилювалися покарання для порушників, які для росіян були значно суворішими ніж для українців. Втім, всі ці заходи були малоефективними і незаконний продаж української горілки у Росії не вдалося зупинити протягом досліджуваного періоду.

У підрозділі 2.2. *“Державні прибутки від винокуріння та шинкування та способи їх отримання”*, простежено еволюцію оподаткування цих промислів. Визначено, що у другій половині XVII ст. оподаткуванню підлягав тільки продаж горілки. Цей процес мав форму аренд, коли право продажу горілки на певних територіях віддавалося в аренду за певну плату. Аренда була вкрай непопулярним заходом серед населення, однак козацькій старшині та великим землевласникам це було на руку, оскільки саме вони мали доступ до арендових грошей та нажились на цьому. Правила аренд не були загальними; чимало монастирів та міст отримали звільнення від них.

В першій чверті XVIII ст. відбулися суттєві зміни. Війни вимагали грошей і аренди були замінені податками, що розповсюджувались не тільки на шинкування, а й на винокуріння. Царський уряд намагався спрямовувати податкові збори до державної казни, яка б одноосібно відала їхнім розподілом. Однак подібна модель виявилась неефективною і податки знов було віддано на відкупи, які по своїй суті уподібнювались до аренд. Саме через це, відкупи погано приживались на українському ґрунті і за десять років були знову замінені податками. Такі коливання у податкових правилах відбувались до кінця XVIII ст.

У підрозділі 2.3. *“Загострення боротьби між суб’єктами ринку продажу горілки, та спроби розв’язання конфліктів у середині XVIII ст.”* з’ясовано, що до середини XVIII ст. склалася конфліктна ситуація з продажем горілки, перш за все у містах, що була викликана, з одного боку, не чітким та неузгодженим законодавством, а з іншого, бажанням отримання надприбутків різними суб’єктами горілчаного ринку, що в свою чергу призвело до надзвичайного загострення конкурентної боротьби. Особливо гостро ці, типові для всіх міст проблеми постали у Києві, оскільки саме тут були представлені всі учасники горілчаного ринку: козаки, міщани, монастирі, царська торгівля (кабаки). Ситуація у Києві показала, що відстоюючи у різні способи свої інтереси, ніхто з цих груп не бажав йти шляхом компромісів. Гетьманська та царська влади намагалися врегулювати конфлікт, однак їхні дії були непослідовними й не дали бажаних результатів.

У підрозділі 2.4. *“Посилення контролю за винокурінням та шинкуванням з боку російського уряду у XVIII ст.”* доведено, що починаючи з другої чверті XVIII ст. російський уряд провадив послідовну політику на встановлення контролю за цими промислами. З 40-х рр. в царських указах зникає уточнення, що вони стосуються Малоросії, яке раніше вказувало на те, що горілчаний ринок тут діє за особливими правилами. Законодавство все більше узгоджується з російським. Активно провадиться курс на витіснення дрібних виробників, разом з тим створюються умови для створення вузького кола упривілейованих виробників. Вдало користуючись з політичної та екологічної ситуації в Лівобережній Україні російський уряд до кінця XVIII ст. повністю контролював винокуріння та шинкування. У цьому процесі бралися до уваги інтереси тільки старшинської верхівки, яка перейшовши у дворянство зберегла за собою відповідні економічні привілеї.

Третій розділ “Винокурний промисел” складається з п’яти підрозділів в яких досліджено еволюцію винокуріння, соціо-професійний склад робітників винокурень, специфіку виробництва та прибутки від нього.

У підрозділі 3.1. *“Особливості винокурного промислу в Лівобережній Україні”* проаналізовано специфіку діяльності винокуріння на цій території, що істотно відрізнялась від існуючої на той час загальноєвропейської традиції. Ця відмінність полягала в тому, що всі стани та соціальні групи, які існували в Гетьманщині у XVII ст., вільно провадили винокуріння. Винокуріння перетворилося на розповсюджене виробництво, разом з тим, чітко простежується тенденція до збільшення зацікавленості великих землевласників та можновладців до винокуріння з початку XVIII ст., що створювало передумови для конкуренції не тільки між станами, а й у середині них.

У підрозділі 3.2. *“Сировинна база”*, відтворено рецептуру та технологію виготовлення української горілки, що дало підстави стверджувати, що горілка, була лише подібною до російської “водки”, і має вважатися абсолютно оригінальним продуктом. Простежено шляхи, об’єми забезпечення

винокуріння сировиною та паливом, внаслідок чого встановлено, що доступність останніх впливала на регіональну концентрацію виробництва. Закупівля на ринку сировини для винокуріння сприяла не тільки розвитку цього промислу, а й взагалі розвитку товарного ринку. Разом з тим, великі потреби винокуріння у сировині були одними з чинників зернової та паливної криз другої пол. XVIII ст.

У підрозділі 3.3. *“Розвиток промислу”* простежено шлях винокуріння, протягом досліджуваного періоду, від дрібного домашнього промислу з примітивним виробництвом до утворення підприємств (‘‘заводів’’) мануфактурного типу. Тенденція до укрупнення винокурень ясно окреслилась вже на початку XVIII ст. Активно відбувалося їх технічне удосконалення, що відобразилось на збільшенні кількості та потужності обладнання. У другій пол. XVIII ст. з’являються додаткові пристосування для полегшення праці на винокурнях. Збільшується і кількість худоби, що тримали для відгодівлі відходами від винокуріння. Причому такий вид господарської діяльності з підсобного перетворюється на товарне. З середини XVIII ст. великі винокурні починають зосереджуватися переважно в містах, для полегшення збуту готової продукції.

У підрозділі 3.4. *“Робітники”* доведено, що з розвитком винокуріння виникала потреба в додатковій робочій силі. Цю роль, на переважній більшості винокурень виконувало залежне населення. Зі зростанням винокурного виробництва постала потреба у найманих працівниках. Послугами останніх широко користувалися найширші кола власників, що сприяло утворенню кваліфікованих кадрів. Очевидно існувала і професійна ієрархія. До 30-х рр. XVIII ст. був сформований певний стандарт оплати праці винокурів, що складався з грошової оплати, продовольчого утримання та горілки. З середини XVIII ст. зустрічаються випадки грошового заохочення кращих майстрів. Отже, у винокурінні відбувався процес утворення кваліфікованих кадрів.

У підрозділі 3.5. *“Оподаткування винокуріння”* розглянуто структуру та еволюцію системи оподаткування цього промислу в Гетьманщині. Довгий час винокуріння не оподатковувалось. Початок цього процесу можна віднести до часів правління гетьмана Д.Многогрішного, коли було введено показанщину, ставки якої майже не змінювались протягом досліджуваного періоду. Часткові зміни стосувались тільки розповсюдження цього податку на всі верстви населення. За гетьмана І.Скоропадського з винокуріння почали стягувати новий податок – затульщину. Внаслідок цього частка грошей від винокуріння у бюджеті І Малоросійської колегії у 1724 р. складала 13% від усіх зібраних цього року грошових надходжень. Деякі полковники намагалися ввести місцеві податки на винокуріння: ‘‘повинничний’’, ‘‘записное от казанов’’, ‘‘скатне від казанів’’. До речі, ‘‘скатне від казанів’’ у 1728 р. стало загальнодержавним податком.

З введенням цих податків власники винокурень всіляко намагалися ухилитися від них. Особливо помітним це стало тоді, коли податки розповсюдились на практично всі верстви населення. Збір податків також часто проходив зі значними зловживаннями.

Четвертий розділ – **“Шинкування”** складається з п’яти параграфів, в яких розглядається специфіка цього промислу, з точки зору характеру власності, формування цінових та торгівельних стандартів, прибутковості та конкурентної боротьби на ринку продажу горілки.

У підрозділі 4.1. розглянуто *“Монастирське шинкування”*, оскільки монастирі мали розгалужену мережу шинків та отримували переважну більшість своїх прибутків саме від продажу горілки на ринку. Як корпоративний власник, монастирі мали потребу у добре налагодженому контролі та веденні детальної обліково-статистичної документації. Для цього вони мали цілий штат працівників, який опікувався найрізноманітнішими питаннями щодо шинкування горілкою. Особливу увагу монастирі приділяли захисту своїх прав та конкурентній боротьбі з іншими суб’єктами горілчаного ринку.

У підрозділі 4.2. *“Міське та козацьке шинкування”* простежено еволюцію міського шинкування протягом досліджуваного періоду та показано динаміку прибутків від цього промислу для міської скарбниці. Доведено, що для міст торгівля горілкою була найбільш прибутковою статтею, якою часто зловживала міська верхівка. При цьому вказано на відмінності у ‘‘виноторгівлі’’ між міщанами міст, що мали магдебурзьке право та такими що його не мали, або втратили його внаслідок втручання козацької адміністрації. Остання ж не вдовольнялася своїми правами, постійно намагаючись захопити і чужі ринки збуту. Перед у цих процесах вела козацька старшина, що

порушувала права не тільки інших станів, а й активно утискувала рядове козацтво. Конкурентна боротьба, що весь час загострювалася, змушувала козаків шукати нові форми та підходи у торгівлі горілкою.

У підрозділі 4.3. “*Державні кабаки*” розглядається ще один сегмент ринку торгівлі горілкою в Лівобережній Україні, що належав російському уряду. Ці питні установи були започатковані для забезпечення, перш за все, російського війська, що обумовлювалося як суто технічними відмінностями між будівлями кабаків та місцевих шинків, так і їх управлінням, обслуговуванням, постачанням та таке ін. Російський уряд всіляко підтримував розвиток та поширення кабаків, однак вони протягом досліджуваного періоду не змогли витіснити традиційні шинки.

У підрозділі 4.4. “*Торгівельні стандарти та ціни на горілку*” доведено, що горілка як товар і продукт була широкодоступною та впливала на всі сфери повсякденного життя. Її якісний склад активно еволюціонував протягом першої половини XVIII ст. Відповідаючи потребам ринку, гатунки горілки почали поділятися на менш якісні, та як наслідок найдешевші, так і підвищеної якості. Кращі горілки виготовлялись із використанням різноманітних спецій. Різнилися і ціни на горілку, залежно від місця її продажу, а також багатьох інших факторів, внаслідок яких ціна на неї постійно зростала.

Масштабність торгівлі горілкою вплинула на розвиток мірного посуду. Виділилися основні ємкості, що мали більш-менш сталий об’єм. Втім, кожна місцевість мала свої еталони. Це спричинювало значні перешкоди для торгівлі та оподаткування, тому введення єдиних російських стандартів сприяло загальним тенденціям розвитку шинкування.

У підрозділі 4.5. “*Оподаткування шинкування*” встановлено, що у другій половині XVII ст. воно відбувалося за рахунок аренд. Вже починаючи з XVIII ст., виділилися основні податки: покуховне, повідерне – при роздрібному продажу та скатне – при гуртовому. Отримані внаслідок такого оподаткування кошти складали 32% всіх державних грошових прибутків, а з у 1724 р. вони зросли до 62%. При цьому треба мати на увазі той факт, що платники податків всіляко ухилялися від їх сплати. Зменшення надходжень до казни змусило російський уряд у середині XVIII ст. перейти до відкупної системи.

У **висновках** дисертації містяться підсумки положень, які виносяться на захист:

- Аналіз історіографічної бази засвідчує, що з середини XIX ст. українські та російські історики розпочали процес збору матеріалів, що стосувались винокуріння та шинкування; накопичений ними фактичний матеріал дуже розпорошений. Вчені XIX ст. не пішли у дослідженні цієї теми далі підбору окремих документів та матеріалів. Певний прорив намітився у 20-30-х рр. XX ст., коли вивченням історії XVII–XVIII ст. в Україні займалося декілька наукових шкіл. Однак і тоді мало хто з істориків приділив увагу конкретно цим промислам. Більшість науковців торкалися подібних питань побіжно, хоча їх дослідження були плідними у вивченні цієї тематики. В середині XX ст. дослідження винокуріння та шинкування практично не проводились, аж до 70-х рр. Однак і в цей період коло спеціальних досліджень дуже обмежене. Сучасна історіографія проходить період формування, але потрібно зазначити, що активізація історичних досліджень з соціально-економічної історії Гетьманщини, вказує на необхідність комплексного висвітлення регіональних особливостей винокуріння та шинкування.

Враховуючи недоліки історіографії цих промислів, основу дослідження становлять архівні матеріали різнопланового інформативного змісту та збірки документів. Усі ці матеріали дають можливість відтворити більш-менш цілісну картину розвитку винокуріння та шинкування у другій половині XVII–XVIII ст.

- Винокуріння та шинкування були постійно в центрі уваги як гетьманського, так і російського урядів. При чому останній провадив більш послідовну політику на отримання контролю над цими промислами. З одного боку російська сторона намагалась захистити ринок Росії від дешевої української горілки, з іншого, використовувала будь-який привід для посилення свого впливу на винокуріння та шинкування в Гетьманщині. Такий посилений інтерес був викликаний прибутками, які давали винокуріння та шинкування. В своїх діях російська влада спиралася на зацікавленість великих землевласників цими промислами. В результаті такої політики, правила щодо винокуріння

та шинкування в Гетьманщині втратили свою специфічність та були повністю узгоджені з російськими.

- Рядове українське козацтво, міщани та духівництво були позбавлені давніх привілеїв. Залишивши їх тільки за старшиною, російський уряд забезпечив собі підтримку останньої. Як наслідок наприкінці XVIII ст. право вільного винокуріння стало належати тільки дворянству, яке складала козацька старшина. Остаточне утвердження дворянської монополії на винокуріння призвело до істотних змін у соціальному складі власників винокурень. З одного боку зросла чисельність великих дворянських підприємств, з іншого, – це призвело до ліквідації дрібних винокурних закладів. Однак, така ситуація викликала опір інших верств населення. Тому різноманітні порушення законодавства щодо винокуріння та шинкування мали масштабний характер протягом всього XVIII ст., а чимало з них перейшли й у XIX ст.

- Встановлено, що ці промисли були у центрі уваги всіх верств населення. Прибутки від них були самими суттєвими з поміж інших, оскільки саме вони приносили самі значні грошові надходження як окремим власникам, так і державі загалом. Горілчані гроші були фінансовою основою господарств більшості монастирів. Найвагомішу частку вони складали і в міських бюджетах. Оподаткування винокуріння та шинкування приносили до гетьманської скарбниці та царської казни щонайменше половину всіх грошових коштів.

- Доведено, що саме винокуріння давало землевласникам ефективний спосіб переробки зерна. Воно вирішило проблеми тривалого зберігання та транспортування хлібних ресурсів. Виготовлена в результаті винокуріння продукція була абсолютно ліквідною та давала виробникам змогу отримувати значні грошові прибутки, що сприяло утворенню чималих капіталів, частина яких йшла на відновлення виробництва, а частина витрачалась на оплату робітникам, включаючи залежне населення. Це стимулювало активний розвиток винокуріння протягом досліджуваного періоду. Воно з підсобного ремесла перетворилось у товарне виробництво, яке мало всі ознаки мануфактурного. що в свою чергу впливало на технічне та технологічне удосконалення процесу винокуріння. Воно, як ніякий інший вид діяльності, сприяло розкладу феодальних відносин і поступовому розвитку нових буржуазних рис у тогочасному суспільстві.

- Визначено, що найбільшого розповсюдження набуло шинкування. Ним займалося духівництво, козаки, міщани. Мав свої інтереси на ринку продажу горілки і російський уряд, започаткувавши на території Гетьманщини “казенні” кабаки. В залежності від власності різнилися форми та методи продажу горілки. Різною була і система контролю за діяльністю шинків та кабаків. Шинкування давало можливість для широкого розвитку підприємницької діяльності та, як наслідок, нагромадження капіталу. Відсутність потреби у значних капіталовкладеннях та швидка окупність робила шинкування широкодоступним промислом та призводила до збільшення питних закладів. Це, в свою чергу, сприяло як розвитку мірного посуду, так і формуванню у XVIII ст. обліково–статистичної документації.

- Разом з тим слід зауважити, що надприбутковість шинкування призводила до загострення конкурентної боротьби. Всі суб'єкти ринку продажу горілки постійно порушували права один одного. Першість у цьому вела козацька старшина, активно використовуючи адміністративний ресурс. Не стояв осторонь цього і російський уряд, що всіляко, часто всупереч закону, сприяв розвитку кабаків. Через таку позицію йому важко було виступати арбітром у вирішенні суперечок між учасниками горілчаного ринку. Тому чисельні зловживання у сфері шинкування мали місце протягом усього досліджуваного періоду.

- З середини XVII ст. у винокурінні та шинкуванні відбувався процес утворення ринку найманої праці. Особливо він прискорився на початку XVIII ст. Відповідаючи новим вимогам товарного виробництва у винокурінні сформувалися висококваліфіковані кадри, існував поділ праці. Були визначені стандарти оплати праці. Зростаюча конкуренція у шинкуванні також змушувала власників шинків до грошового заохочення шинкарів. Якщо у другій половині XVII ст. у шинках торгували або самі їх власники, або залежне населення, то починаючи з XVIII ст. все більше власники шинків починають користуватися послугами найманих працівників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

“Полное собрание законов Российской империи” як джерело для вивчення гуральної справи в Гетьманщині у другій половині XVII – XVIII століттях // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Історія. – К., 2003. – Вип. 70. – С. 128–131.

Винокуріння та шинкування в Гетьманщині (друга половина XVII – XVIII століття). Історіографія проблеми // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Історія. – К., 2005. – Вип. 81. – С. 104–106.

Кабацька справа в Гетьманщині // Пам'ять століть. – К., 2006. – № 3–4. – С. 162–175.

АНОТАЦІЯ

Пивоваренко О.А. Розвиток винокуріння та шинкування на Лівобережній Україні у другій половині XVII–XVIII ст. – **Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01. – історія України. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2007.

В дисертації вперше комплексно досліджується розвиток винокуріння та шинкування в Гетьманщині. Аналізується коло важливих питань цієї багатопланової теми: основні засади політики царського і гетьманського урядів стосовно цих промислів, їх причини та наслідки. Дано комплексну характеристику винокуріння та розглянуто його особливості в Гетьманщині. З'ясовано сировинну базу та продуктивні сили винокуріння. Детально досліджена інфраструктура та функціонування шинків різної форми власності і кабаків, показано рівень конкурентної боротьби. Визначено прибутковість винокуріння та шинкування як для окремих власників так і держави загалом. Проаналізовано еволюцію оподаткування цих промислів. Розкрито вплив винокуріння та шинкування на формування ринку праці.

Ключові слова: Гетьманщина, Росія, винокурня, шинок, кабак, горілка, податки, конкурентна боротьба, торгівельні стандарти, продуктивні сили.

АННОТАЦИЯ

Пивоваренко Е.А. Развитие винокурения и шинкования на Левобережной Украине во второй половине XVII–XVIII ст. – **Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – история Украины. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2007.

В диссертации впервые комплексно, на основании широкого круга ранее неизвестных источников и научной литературы, сделана попытка комплексного исследования развития винокурения и шинкования на Левобережной Гетманщине. Территории, где во второй половине XVII в. сформировались новые, особые правила функционирования этих промыслов до полного уничтожения этих региональных особенностей и установления жёсткого контроля над производством и продажей горилки со стороны российского правительства. Выделены основные проблемы развития винокурения и шинкования в исследуемый период.

Автором освещаются направления политики царского и гетманского правительства в отношении этих промыслов. Анализируются как экономические, так и политические предпосылки в изменении и корректировке законодательной базы, определяющей правила функционирования винокурения и шинкования, а также обозначены последствия этой регуляторной деятельности. Отдельное внимание уделено мерам российского правительства по защите внутреннего рынка России от “неуказной” украинской горилки и планомерным действиям последнего в вопросах привидения в соответствие местного законодательства к российскому касательно производства и продажи алкоголя.

В работе рассмотрены основные этапы развития винокурения от подсобного промысла до формирования предприятий мануфактурного типа. Установлено, что, начиная уже с последней четверти XVII в. начался процесс укрупнения винокурень, а до середины XVIII в. подавляющее количество продукции производили предприятия мануфактурного типа. Выделены все основные группы собственников винокурень. Особое внимание уделено анализу сырьевой базы винокурения, техническим и технологическим особенностям производства, воспроизведена рецептура

украинской горилки, что дало основание утверждать, что горилка была абсолютно самостоятельным алкогольным напитком достаточно высокого качества, а масштабы ее производства в XVIII веке свидетельствуют о её высокой рыночной востребованности. В тоже время абсолютно очевидна стала связь развития винокурения с зерновыми и топливными кризисами середины XVIII века. В результате анализа продуктивных сил и производственных отношений доказано, что в винокурении происходили активные процессы формирования квалифицированных кадров и образования рынка труда.

Детально исследована инфраструктура и функционирование шинков различной типа и формы собственности, начиная с местоположения и типа питейного заведения, заканчивая ассортиментом и ценами на горилку. Выделены основные собственники шинков: монастыри, мещане, казаки. Особое внимание автор уделила возникновению и развитию “казённых” кабаков на территории Гетманщины, что дало возможность указать на принципиальные различия между шинками и кабаками.

В результате рассмотрения роли винокурения и шинкования в доходах, как отдельных собственников, так и государства в целом установлено, что именно эти промыслы приносили первым более 80% денежных поступлений, а в структуре государственных доходов эти показатели были не менее 50%. При этом стоит заметить, что две трети этих средств приносила продажа горилки. С целью получения еще большей прибыли, гетманское и царское правительство постоянно меняло фискальное законодательство, изыскивая оптимальную модель сбора доходов. Наиболее удачной была признана откупная система. Автор подробно рассмотрела эволюцию налогообложения винокурения и шинкования, обозначила структуру и доходность налогов в исследуемый период, а также методы их сбора и злоупотребления в этой сфере.

Высокая доходность винокурения и шинкования неизбежно приводила к злоупотреблениям и усилению конкурентной борьбы, в которую были втянуты все слои населения. Особенно в различных злоупотреблениях преуспела козацкая старшина. Представители власти не могли выступать в роли объективных арбитров, поскольку сами являлись заинтересованными лицами. Именно это и было в основе того, что ряд проблем так и остался нерешенным в исследуемый период.

Ключевые слова: Гетманщина, Россия, винокурня, шинок, кабак, горилка, налоги, конкурентная борьба, торговые стандарты, продуктивные силы.

ANNOTATION

Pyvovarenko O.A. Production development and alcohol sale in Ukraine in the second half of the XVII – XVIII century. – Manuscript.

Dissertation for gaining a scientific degree of the candidate of Historical Sciences in specialty 07.00.01 – The History of Ukraine. – Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv, 2007.

The development of distillation and alcohol sale in Hetmanshchyna is fully investigated for the first time in Ph.D. Thesis. A complex of significant topic questions is analyzed: the main internal political situation of tsar's and hetman governments with regard to distillation and pot-house business, their causes and effects. Data are given about thorough descriptions, characteristics, and peculiarities of distillation in Hetmanshchyna. It is described in short the distillation source of raw materials and productive forces. Attention is drawn to the potatory establishments infrastructure and existence of different types of properties; the level of competitive struggle is also introduced. It is defined the distillation and pot-house business yield not only for individual men of properties, but also for the state. Attempts are made to analyze the taxation evolution of these businesses. It is dealt with the influence of distillation and pot-house business on the labour-market formation.

Key words: Hetman period, Russia, distillation, potatory establishment, vodka, tax, competitive struggle, commercial standards, productive forces.

